

Llegat i lluita: memòria, patrimoni i antropologia visual al campus de la UAB

Legacy and Struggle: Visual Anthropology of Memory and Heritage at the UAB Campus

REBUT: 10/07/2025 ■ ACCEPTAT: 15/09/2025

Isabel Graupera Gargallo / Universitat Autònoma de Barcelona i Universitat Oberta de Catalunya / <https://orcid.org/0000-0003-0780-3597>

Resum

Es presenta una experiència docent fonamentada en l'Aprenentatge Basat en Projectes (ABP), desenvolupada al marc del Seminari de Teories i Recerques Antropològiques Avançades de 4t curs del Grau d'Antropologia Social i Cultural de la UAB. El projecte Llegat i Lluita, realitzat durant els cursos 2022-23 i 2023-24, va oferir a l'alumnat l'oportunitat d'explorar el patrimoni material i immaterial del Campus de Bellaterra mitjançant el treball de camp i l'experimentació amb narratives visuals. A través de tallers, conferències i pràctiques creatives, es van produir dues mostres fotogràfiques que reivindicaven el campus com un espai dinàmic, marcat per més de cinquanta anys de lluites col·lectives i memòria compartida. La fotografia i el vídeo esdevingueren eines clau per impulsar una recerca participativa i crítica sobre el valor patrimonial de l'entorn universitari. El projecte integrà continguts teòrics, pràctiques artístiques i col·laboracions amb altres institucions, tot afavorint la transversalitat disciplinària. L'experiència subratlla el potencial de l'antropologia visual i aplicada per activar i visibilitzar el patrimoni, alhora que promou una pedagogia transformadora i arrelada. El procés conclou amb una reflexió col·lectiva sobre la manera com la comunitat universitària percep el seu entorn i obre noves vies d'investigació entorn de la memòria, la identitat i el territori.

Paraules claus

Antropologia aplicada, antropologia visual, aprenentatge basat en projectes (ABP), campus UAB, patrimoni material, patrimoni immaterial.

Abstract

This article presents a teaching experience grounded in Project-Based Learning (PBL), developed within the framework of the Seminar on Advanced Anthropological Theories and Research, part of the fourth year of the Bachelor's Degree in Social and Cultural Anthropology at the Autonomous University of Barcelona (UAB). The project *Legacy and Struggle*, carried out during the 2022-23 and 2023-24 academic years, offered students the opportunity to explore the tangible and intangible heritage of the Bellaterra campus through fieldwork and experimentation with visual narratives. Through workshops, lectures, and creative practices, two photographic exhibitions were produced, reclaiming the campus as a dynamic space shaped by over fifty years of collective struggle and shared memory. Photography and video became key tools in fostering a participatory and critical investigation into the campus's heritage value. The project combined theoretical content, artistic practice, and collaboration with other institutions, promoting interdisciplinary exchange. The experience highlights the potential of visual and applied anthropology to activate and make visible cultural heritage, while also fostering a transformative and context-based pedagogy. The process concludes with a collective reflection on how the university community perceives its environment and opens up new paths for research related to memory, identity, and place.

Keywords

Applied anthropology, visual anthropology, project-based learning (PBL), tangible heritage, intangible heritage.

INTRODUCCIÓ

Presento una experiència docent que va culminar en la producció de dues mostres fotogràfiques, realitzades en el marc d'un seminari de quart curs del Grau d'Antropologia Social i Cultural a la Universitat Autònoma de Barcelona durant els cursos 2022-23 i 2023-24. El fil conductor dels seminaris va ser la reivindicació del patrimoni material i immaterial del Campus de la UAB mitjançant el treball etnogràfic. La producció de les exposicions va oferir a l'alumnat l'oportunitat d'apropar-se al valor històric del campus i explorar la relació de la comunitat universitària amb el patrimoni arquitectònic, mostrant com aquest es resignifica.

A partir de la pregunta: *Què entenem per patrimoni?* L'alumnat va desenvolupar un treball etnogràfic que va documentar amb imatges. La mostra fotogràfica resultant va evidenciar que l'espai es viu com a patrimoni col·lectiu i que se'ns presenta tant en la seva dimensió material com immaterial. L'empremta humana en els diversos espais es reflecteix en l'arquitectura, l'urbanisme, l'interiorisme, la senyalística, els usos, les pràctiques i els hàbits dels qui, durant més de cinquanta anys, han viscut l'Autònoma.

La col·laboració d'institucions i persones que van participar de forma voluntària, va permetre a l'alumnat d'ambdues promocions copsar el valor simbòlic del patrimoni intangible transmès de generació en generació. La convivència dels diferents col·lectius que habiten l'Autònoma i les seves lluites compartides constitueixen un llegat social de gran valor patrimonial, i la fotografia fou l'instrument per donar visibilitat a la recerca.

El seminari com a laboratori d'aprenentatge situat i col·laboratiu

El *Seminari de Teories i Recerques Antropològiques Avançades* és una assignatura optativa de quart curs del Grau d'Antropologia Social i Cultural de la UAB que combina reflexió teòrica i pràctica aplicada en l'àmbit del patrimoni i la gestió cultural. S'hi promou una mirada crítica sobre el paper de l'antropologia en les polítiques de memòria, la museologia i el col·leccionisme, alhora que es fomenta la participació activa de l'alumnat i l'experimentació metodològica.

El seminari s'estructura en tres blocs: introducció a la relació entre antropologia i patrimoni; anàlisi del turisme cultural com a fenomen global, i disseny d'un projecte d'intervenció sociocultural amb orientació professionalitzadora. La metodologia, basada en lectures, debats i treballs en grup, incorpora l'*Aprenentatge Basat en Projectes* (ABP) com a eix central, convertint l'aula en un laboratori de pràctica antropològica on es fomenta la participació activa i la transversalitat disciplinària.

El projecte *Llegat i Lluita*, desenvolupat durant els cursos 2022-23 i 2023-24 amb la participació de dues promocions consecutives —la primera formada per setze alumnes, i la segona per vint-i-vuit—, fou el resultat d'aquest enfocament pedagògic.

L'alumnat, dividit en equips de treball, va investigar el patrimoni material i immaterial del campus de la UAB mitjançant tècniques etnogràfiques i narratives visuals. A través de tallers, entrevistes i treball de camp, el seminari va culminar en dues mostres fotogràfiques col·lectives que reivindicaven el campus com un espai de memòria, identitat i compromís social.

La UAB com a espai patrimonial i de memòria col·lectiva

L'objectiu principal era, en termes de Parts (2014) "activar" el patrimoni de la UAB, tant

en la seva faceta material —arquitectura, espais, serveis— com en la immaterial —memòria, valors, lluites i identitat—, amb la voluntat de reivindicar la importància d'aquest llegat per a la comunitat universitària i la societat en general.

La definició del patrimoni immaterial que en fa la UNESCO és prou coneguda, però val la pena repetir-la:

“

[...] els usos, les representacions, les expressions, els coneixements i les tècniques –juntament amb els instruments, objectes, artefactes i espais culturals que els són inherents– que les comunitats, els grups i en alguns casos els individus reconguin com a part integrant del seu patrimoni cultural. Aquest patrimoni cultural immaterial, que es transmet de generació en generació, és recreat constantment per les comunitats i grups en funció del seu entorn, la seva interacció amb la naturalesa i la seva història, els infon un sentiment d'identitat i continuïtat i contribueix, per tant, a promoure el respecte de la diversitat cultural i la creativitat humana” (UNESCO, 2003: art.2). (Roigé, 2014, p.27).

La creació de la UAB va tenir lloc en un dels períodes més delicats per a la universitat durant el franquisme. Entre 1965 i 1969, es va produir una gran mobilització estudiantil a tot l'Estat, culminant en la primera vaga general universitària al febrer de 1967. Davant d'aquesta situació, les autoritats van respondre amb repressió, sancionant i expulsant centenars d'estudiants i professors a la Universitat de Barcelona. El 1968, el ministre d'Educació, Manuel Lora Tamayo, va dimitir, sent substituït per José Luis Villar Palasí, que va anunciar una reforma educativa immediata. Aquest canvi es va produir en un context internacional on altres països europeus també estaven reformant les seves universitats. Una de les primeres mesures de Villar Palasí va ser crear tres noves universitats experimentals i autònomes, ubicades a Madrid, Barcelona i Bilbao, al juny de 1968. (Riquer & Molinero, 2018).

Així, la Universitat Autònoma de Barcelona va ser fundada l'any 1968 amb l'objectiu de descongestionar la Universitat de Barcelona i d'allunyar les protestes estudiantils del centre de la ciutat. Aquesta decisió, presa en ple règim franquista, va contribuir a forjar el caràcter reivindicatiu i compromès de la UAB des dels seus inicis. Aviat es va convertir en un espai de llibertat, debat i resistència, com ho evidencien fets com el recital de Raimon (1974), el Manifest de Bellaterra (1975), o les nombroses mobilitzacions en defensa de diverses causes polítiques i socials, incloses les més recents contra la invasió d'Ucraïna i els atacs a la Franja de Gaza.

Llegat i Lluita volia aprofundir en la doble dimensió del patrimoni: el material, format pels edificis, espais i serveis del campus, i l'immaterial, que inclou la memòria col·lectiva, els valors, les lluites i les experiències que donen sentit a la vida universitària. La cita de Javier Marcos Arévalo inspira gran part del projecte:

“

El soporte de la memoria social no está únicamente en lo material, pues de igual modo los grupos humanos cargan los lugares de significados. De tal manera el espacio culturizado, cargado de significados sociales, es una poderosa fuente de memoria social” (Arévalo, 2010, p. 11).

Objectius, hipòtesi de partida i estructura de l'article

L'article té dos objectius principals:

1. Analitzar com les metodologies visuals i participatives aplicades en el marc de l'ABP van esdevenir eines pedagògiques per activar el patrimoni material i immaterial de la UAB.
2. Valorar l'impacte d'aquestes metodologies en la construcció de memòria i identitat col·lectiva

dins la comunitat universitària.

Partim de la hipòtesi que l'ús d'eines etnogràfiques i visuals —conduïdes pels mateixos estudiants— transforma la percepció i transmissió del patrimoni universitari, i aporta noves perspectives al debat sobre l'antropologia visual en l'educació superior.

L'article s'estructura en quatre parts: (1) contextualització del projecte i la seva dimensió patrimonial; (2) descripció de la metodologia emprada; (3) resultats de la recerca visual i etnogràfica; i (4) conclusions sobre l'impacte formatiu i social del projecte, així com futures línies d'investigació.

METODOLOGIA

Aquest apartat presenta el disseny i desenvolupament del projecte *Llegat i Lluïta* des d'una mirada metodològica, amb especial èmfasi en l'articulació entre la teoria i la pràctica pedagògica. Es descriu com l'Aprenentatge Basat en Projectes (ABP) es va configurar com l'eix central de la proposta docent, permetent un procés d'aprenentatge actiu, participatiu i col·laboratiu on l'alumnat esdevingué agent actiu en la recerca sobre el patrimoni material i immaterial del campus de la Universitat Autònoma de Barcelona. Aquest projecte es va enriquir amb l'ús de metodologies de l'antropologia visual, com la fotografia, el vídeo i la foto-licitació, que van ser fonamentals per capturar i reflexionar sobre les percepcions i les memòries col·lectives.

A més, s'explica la implementació pràctica del projecte: l'organització de l'alumnat en equips de treball especialitzats, les fases de recerca etnogràfica, la producció de materials visuals, i la participació en el nou Open Lab com a espai d'innovació i professionalització. Aquesta síntesi metodològica preten posar de manifest la integració entre el marc teòric, les tècniques qualitatives, i les pràctiques creatives que defineixen el projecte.

Disseny i desenvolupament del projecte

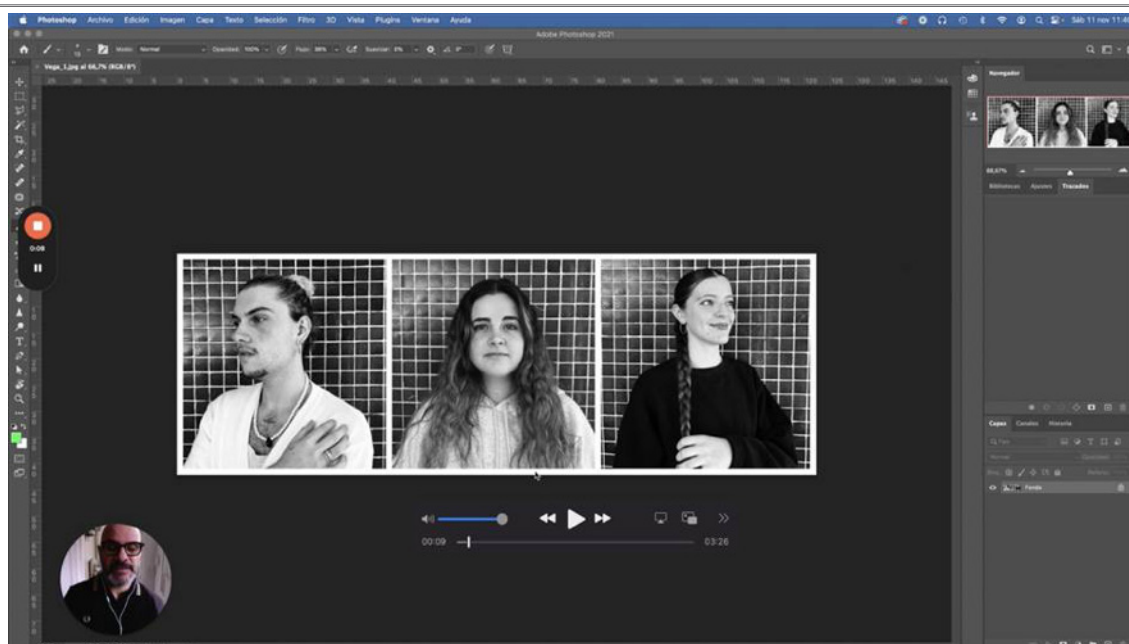
El curs s'iniciava amb un repte compartit: elaborar una proposta expositiva que expressés la relació entre patrimoni i comunitat universitària. Els continguts teòrics —impartits en forma de classes, lectures i conferències— es combinaven amb sessions de treball pràctic orientat al desenvolupament del projecte. Aquesta estructura permetia que els coneixements s'incorporessin de manera progressiva i aplicada, afavorint l'autonomia i la presa de decisions.

Després de la formació teòrica i de les conferències inicials, l'alumnat es va organitzar en dos equips principals: un dedicat al disseny i comunicació visual (cartells, tríptics i materials digitals) i un altre a la recerca de camp i redacció del dossier final. Aquesta divisió, repetida en ambdues promocions, va afavorir el treball col·laboratiu i l'eficiència del procés. Aquest enfocament va reforçar la dimensió professionalitzadora del seminari: els equips van utilitzar l'Open Lab de la Facultat de Lletres per al disseny gràfic, el muntatge audiovisual i la producció del material expositiu, treballant amb suport tècnic especialitzat.

El procés va ser el mateix per a les dues promocions (2022-23 i 2023-24) i es va articular en diverses fases:

- **Càpsules de coneixement:** sessions amb especialistes en patrimoni, fotografia i antropologia visual, que proporcionaven eines conceptuals i tècniques per al treball de camp i la comunicació visual.

Imatge 1

Feedback en format vídeo del fotògraf i professor de l'EMAV, Marcos Miguélez, qui va impartir un taller sobre narratives visuals i feia el retorn a les propostes de l'exercici proposat a l'alumnat del Seminari 2023-24.

- **Organització per equips:** l'alumnat es dividia en dos grups principals —*creació/disseny i recerca/redacció*— que coordinaven tasques específiques (elaboració d'entrevistes, producció visual, disseny gràfic, difusió).
- **Recerca qualitativa:** observació participant i entrevistes semiestructurades a membres de la comunitat universitària (estudiants, PAS i professorat) per explorar com es viu i es valora el campus com a patrimoni. Es van realitzar entrevistes a estudiants, treballadors i visitants, amb preguntes centrades en la percepció de la UAB, les seves expectatives i la seva experiència al campus.
- **Participació comunitària:** la primera promoció va organitzar a la Biblioteca un *photocall* “Vius la UAB?” que va permetre recollir retrats i testimonis, integrats posteriorment en les mostres fotogràfiques i en els tríptics de l'exposició. El *photocall* va resultar una activitat clau del projecte, ja que va generar reflexions que anaven des de l'experiència acadèmica fins a la implicació social i política.

Imatges 2 i 3

Escena quotidiana de la zona de pícnic de l'àrea de les carpes de la Facultat de Lletres.

Fotografia d'un dels patis interiors de la Facultat de Lletres.

- **Creació col·lectiva:** les decisions sobre el títol, el disseny i la selecció d'imatges es van prendre de manera consensuada. El nom "Llegat i Lluita", proposat per la primera promoció (2022-23), va ser mantingut per la segona. El títol reflecteix la doble dimensió patrimonial del projecte: el llegat material i immaterial de la universitat.

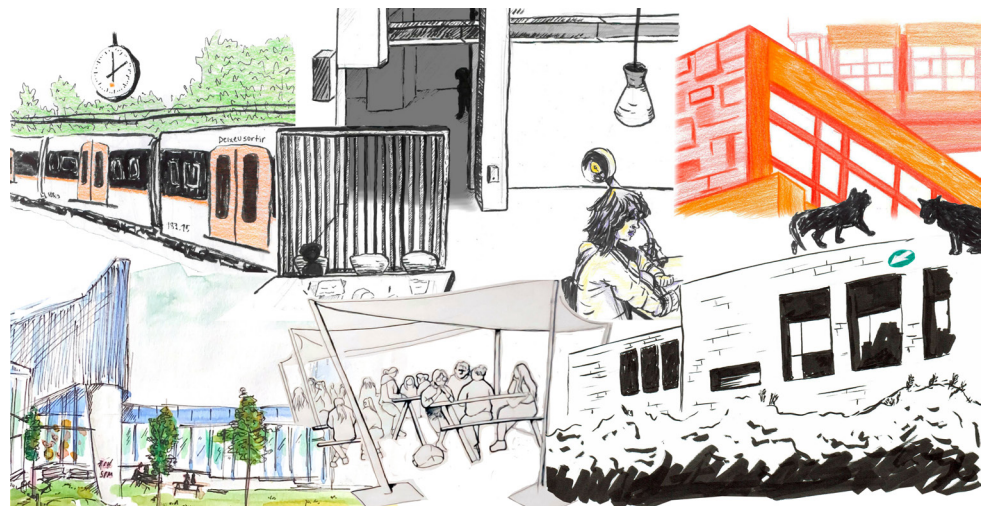
Imatges 4 i 5 | Cartells *Llegat i Lluita*

Cartells de l'exposició *Llegat i Lluita* de la promoció del Seminari 2022-23.

Els estudiants de l'Escola d'Art de Sant Cugat van col·laborar en ambdós projectes realitzant dibuixos i il·lustracions del campus, enriquint així la visió artística i testimonial del patrimoni universitari.

Imatge 6

Collage dels dibuixos dels alumnes de l'il·lustració de l'Escola d'Art i Disseny de Sant Cugat, exposat a la Biblioteca d'Humanitats del Campus de Bellaterra.

Treball per relleus i continuïtat del projecte

La segona promoció (2023–24) va reprendre i ampliar la recerca iniciada l'any anterior, seguint una dinàmica de *treball per relleus*. Si bé partien del mateix plantejament i metodologia, van incorporar noves entrevistes i materials visuals, aprofundint en la percepció coral del patrimoni del campus.

Els estudiants van dividir-se en subgrups assignats a diferents facultats —Dret, Educació, Medicina i Veterinària— per garantir la diversitat de perfils. Les entrevistes, enregistrades en àudio i vídeo, es van analitzar conjuntament i van donar lloc a noves categories interpretatives sobre la vivència del campus com a espai patrimonial.

La dimensió creativa es va mantenir viva gràcies a la col·laboració amb l'Escola d'Art i Disseny de Sant Cugat, que va aportar il·lustracions i dibuixos del campus exposats a la Biblioteca d'Humanitats. D'aquesta manera, el projecte va consolidar-se com una experiència interdisciplinària que integrava recerca, art i participació.

Imatges 7 i 8 | Tríptic *Llegat i Lluita*

Anvers i Revers del tríptic de l'exposició *Llegat i Lluita* de la promoció del Seminari 2022-23.

Conferències i tallers

Durant les primeres setmanes del semestre, ambdues promoció es van centrar en càpsules teòriques combinant classes, conferències i tallers impartits per experts. Aquestes sessions van aportar eines conceptuais i tècniques per analitzar i representar el patrimoni universitari, abordant temes com l'encaix territorial de la UAB, la seva història, l'arquitectura, l'espai públic, la mobilitat i les estratègies de reivindicació patrimonial. Entre els ponents del seminari 2022-23, Maribel Arcos va tractar l'encaix territorial i la funció social de la UAB; Juan Francisco Díaz Cuyás va introduir l'etnofotografia com a eina antropològica; Marcos Miguélez va exposar "Terrasses i Llibertat" i va conduir un taller de photovoice, una forma d'emprar la fotografia de manera reflexiva per convertir-en una eina participativa i crítica per a la recerca; i Òscar Bellera va presentar "Revelacions d'Espais", tot fent èmfasi en l'espontaneïtat i la diversitat estilística a l'hora de retratar un espai. Alguns ponents van repetir els tallers en el segon seminari.

Imatge 9

Fotografia del taller impartit per Juan Francisco Díaz Cuyás. Sala de Revistes de la Facultat de Lletres.

L'arquitectura com a eix central del Seminari

Abans del projecte *Llegat i Lluita*, en el seminari havíem abordat altres recerques sobre arquitectura moderna catalana. La promoció 2018-19 va treballar sobre La Ricarda, d'Antoni Bonet Castellana, i la de 2021-22 sobre la casa Coderch de Sant Feliu de Codines (Graupera, 2018 i 2023). En ambdós casos, l'alumnat va proposar estratègies per revaloritzar el patrimoni arquitectònic i enfortir el vincle amb la ciutadania, posant en pràctica una antropologia aplicada com a disciplina mediatra en l'àmbit cultural.

Aquestes experiències van consolidar l'arquitectura com a eix vertebrador del seminari, demostrant-ne el potencial per treballar tant el patrimoni material com l'immaterial. A més, es van desenvolupar en moments clau per al reconeixement d'aquests edificis, coincidint amb la revisió del seu estatus patrimonial i la seva protecció institucional.

Llegat i lluita

Durant els seminaris dels cursos 2022-23 i 2023-24, tot i que el tema de l'arquitectura va estar sempre present, no vam centrar-nos en un habitatge concret, sinó en un equipament públic de gran rellevància: el Campus de la Universitat Autònoma de Barcelona. El projecte va girar al voltant de la commemoració dels 50 anys de la fundació de la Universitat Autònoma de Barcelona, efemèride que es s'havia celebrat l'any 2018 i que va servir de fil conductor del treball etnogràfic.

Com hem comentat unes línies amunt els dos seminaris es van dur a terme de manera consecutiva amb una recerca sobre el patrimoni de la Universitat Autònoma de Barcelona. Les primeres sessions es van acompanyar de la programació d'un cicle de conferències, impartides per experts de diferents àmbits, amb l'objectiu de proporcionar a l'alumnat informació sobre diversos aspectes relatius a la investigació de l'origen del campus i de la institució acadèmica, com ara la seva integració territorial, la seva trajectòria històrica, així com explorar tècniques i pràctiques com l'etnofotografia o les bases per a la creació de col·leccions fotogràfiques.

Imatges 10 i 11

Exemples d'exercicis fotogràfics de Mika Franganillo d'espais arquitectònics del Campus.

La interacció amb aquests coneixements va despertar entre l'alumnat un interès comú que es va convertir en l'objectiu principal del treball: reivindicar el patrimoni, tant material com immaterial, de la Universitat Autònoma de Barcelona. Es va triar el campus de Bellaterra com a àmbit d'estudi, ja que pot ser valorat com a patrimoni des de múltiples perspectives, tal com es va mostrar en dues exposicions fotogràfiques. El patrimoni material inclou el valor arquitectònic i històric del campus, mentre que el patrimoni immaterial fa referència a la vitalitat generada per les persones que l'han viscut i l'han fet seu.

L'any 1969 es va convocar un concurs arquitectònic estatal per dissenyar el campus, que va ser guanyat pel grup LIGS, format per Pedro López Iñigo i els seus col·laboradors Guillermo Giráldez i Xavier Subías (Sequeira, 2014). Aquests arquitectes, ja amb una trajectòria consolidada, havien desenvolupat projectes destacats com la Facultat d'Economia de la UB (1962-66), dins de l'estil brutalista, caracteritzat per l'ús preeminent del ciment. El projecte de la Universitat Autònoma (1969-73) va suposar el seu encàrrec més ambiciós fins aleshores.

Imatge 12

Retrat de grup dels arquitectes i socis del despatx Pedro López Iñigo, Guillermo Giráldez i Xavier Subías (LIGS).

Abans del disseny del campus de la UAB, LIGS ja havien demostrat la seva destresa en projectes acadèmics previs, com la Facultat de Dret de la UB (1957-58), mostrant una simplicitat estructural i una funcionalitat destacada. La UAB va ser el seu projecte més ambiciós, amb una

superfície triple a la de Montbau i un programa comparable a una petita ciutat. Ubicat fora del nucli urbà, el campus plantejava el repte de fundar un lloc en el paisatge natural, aplicant-hi l'experiència prèvia en ordenació urbana i en el disseny de facultats (Tena, 2010).

Imatge 13

Fotografia de Mika Franganillo de la vista panoràmica de la zona verda del torrent de Can Morà al seu pas per la Facultat de Ciències Socials.

La realització del campus es va dur a terme amb materials senzills però resistents, i es va buscar la capacitat dels edificis per acollir una diversitat d'usos, una filosofia similar —salvant totes les distàncies— a la de Le Corbusier amb la seva emblemàtica “unité d'habitations” de Marsella, on cada edifici es concebia com una ciutat autònoma que integrava tots els serveis necessaris.

Imatge 14

Fotografia de Mika Franganillo que mostra el joc de volums dels edificis B i C del Campus de Bellaterra.

Parlem de la Universitat Autònoma de Barcelona també parlant de lluites i reivindicacions socials. Un dels objectius del projecte era captar aquest esperit reivindicatiu. Per aquest motiu, el treball etnogràfic va consistir en aplicar diverses tècniques qualitatives, com l'observació participant, les entrevistes semiestructurades a persones que viuen o visiten el campus, i la producció de fotografies i il·lustracions, gràcies a la col·laboració dels alumnes d'il·lustració de l'escola de Sant Cugat.

Imatge 15

Retrat de la directora de l'Escola d'Art i Disseny de Sant Cugat (EAD) amb un grup d'alumnes del cicle d'il·lustració que són guiats per en Bernat, alumne del Seminari 2022-23.

Tota la informació recollida va ser rellevant, des de les grans pintades als murs fins als petits missatges anònims a les portes dels lavabos: “De qui és el patrimoni? Suposo que, obviant el respecte a la propietat privada, i encara sota un control rigorós, tothom estaria d'acord que el patrimoni és del poble, del conjunt de la societat.” (Prats, 2014, p.157).

Imatges 16 i 17

Fotografies de pintades en diferents punts del Campus.

MARC TEÒRIC

L'antropologia visual i el seu desplegament pràctic

Narratives visuals en la recerca etnogràfica

En el marc del projecte *Llegat i Lluita*, es va desplegar la indagació narrativa visual com a estratègia metodològica: una pràctica que consisteix a analitzar, reflexionar i narrar experiències personals o col·lectives a través de recursos visuals com la fotografia, la foto-elicítació o el vídeo. En el Seminari 2022-23, la fotografia es va consolidar com un recurs fonamental per exposar el treball etnogràfic.

Imatge 18

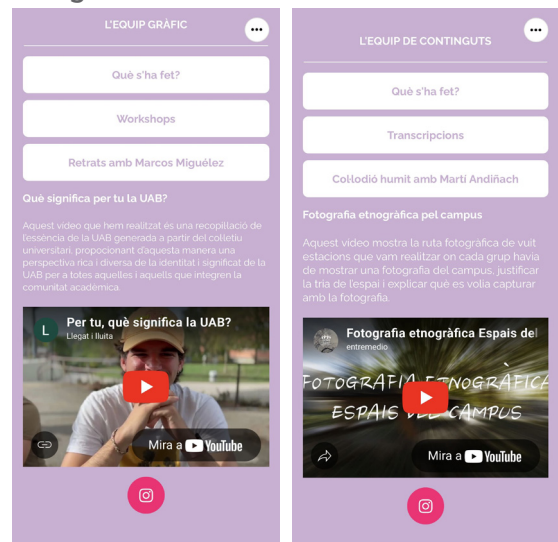

Fotografia de Mika Franganillo de la cafeteria de la Facultat de Lletres des de l'exterior. L'alternança d'elements prefabricats amb vidrieres d'alumini emfatitza la calidesa de l'espai interior en contrast amb la façana on es fa palès com la repetició de les formes geomètriques crea ritme visual.

L'any següent, durant la promoció 2023-24, l'alumnat va optar majoritàriament pel vídeo com a mitjà per relatar la seva recerca. En ambdós casos, però, la imatge no es va emprar només com a suport complementari, sinó que va ocupar un lloc central en el procés d'investigació etnogràfica.

Vídeos associats als codis QR del tríptic de la mostra *Llegat i Lluita* del Seminari 2023-24, on cada equip de treball vinculava un vídeo on explicava la tasca desenvolupada.

Imatges 19 i 20

Imatges 21 i 22 | Tríptic

Anvers i revers del tríptic de l'exposició de *Llegat i Lluita* de la promoció del Seminari 2023-24.

L'antropologia visual no es limita a documentar, sinó que permet explorar i intervenir en la recerca d'una manera més profunda i empàtica. Els mètodes visuals (com el vídeo digital) no només recullen allò que la gent diu, sinó també el que fa, sent i mostra en el seu entorn quotidià.

(...) la antropología visual tiene como uno de sus principales objetivos contextualizar las imágenes y huir de su tradicional uso como meras ilustraciones que avalan el texto y quedan totalmente supeditadas a él." (González, 2014, p.49).

Aquest enfocament ajuda a captar les dimensions materials, digitals i sensorials de l'experiència humana, aspectes que sovint passen desapercebuts amb altres metodologies. Així, l'antropologia visual enriqueix la recerca perquè permet entendre millor la realitat social i les vivències de les persones.

Visual anthropology has a strong tradition of offering alternative ways of doing anthropology and anthropological ethnography. (...) The introduction of visual anthropology methods and methodologies in design anthropology brings not only the use of digital video for documentation. It also creates possibilities for its role as an evocative method that can be used to create interventional research encounters, forms of embodied empathy, and that engages not only with what people say but with what they do, show, feel and the material, digital and sensory environments in which this takes place." (Pink, 2014, p.418).

Segons García-Vera (2013), aquesta metodologia permet:

- Explorar i comprendre experiències pròpies i alienes.
- Comunicar sentiments, intencions i valors mitjançant històries visuals.
- Fomentar el debat i la reflexió col·lectiva sobre dilemes ètics i decisions preses, tot fent visibles els valors i creences que les sustenten.

(...) una posible manera de formar es cuando se narra de forma colaborativa una historia relevante con lenguajes audiovisuales, es decir, cuando se promueven narraciones biográfico-culturales audiovisuales y grupales. Contar historias con imágenes y sonido es posible por las funciones narradoras que tienen los medios tecnológicos, concretamente las herramientas materiales cuya función primaria es crear (cámaras de fotografía y vídeo, y grabadoras de audio) y las simbólicas (lenguajes oral, fotográfico, cinematográfico y musical) que hacen posible la representación de ideas, afectos, acciones... interpretaciones o significados de lo vivido en un lugar y en un momento." (García-Vera, 2013, p. 73).

En aquest marc teòric també voldríem fer una revisió d'aportacions que entenem com a complementàries, ja que estan vinculades a la lectura de l'espai. Mònica Degen, Ben Anderson i Derek McCormack han abordat l'estudi del sentit de pertinença des de la perspectiva de la geografia social. Els tres autors s'han interessat per com els espais són viscuts i significats, no només pel seu valor material, sinó per les atmosferes, memòries i afectes que produeixen en col·lectius i subjectes. Creiem oportú, per tant, imbricar el debat de l'antropologia visual a la percepció de l'espai, ja que de fet el seminari va permetre a l'alumant partir d'allò visual per etnografiar com l'espai s'imbricava a la identitat col·lectiva.

Imatge 24

Fotografia de Mika Franganillo que reflecteix la vida i l'atmosfera del campus.

En aquest sentit, trobem convenient destacar el treball de Degen (2008), ja que explora com els ciutadans experimenten la ciutat a través dels sentits, posant èmfasi en la quotidianitat, la memòria perceptiva i les atmosferes urbanes. La seva obra aprofundeix en el concepte d'"ambience" i en com la regeneració urbana afecta tant la percepció física com emocional dels espais, destacant la importància de l'experiència sensorial i afectiva.

Anderson (2009) és conegut pel concepte d'"atmosferes afectives", enteses com a condicions espacials, col·lectives i materials que permeten sentir i viure els espais de maneres compartides. La seva recerca se centra en els afectes i les emocions col·lectives, les pràctiques ordinàries i els entorns urbans, i obre noves perspectives per analitzar els sentits socials de lloc des de la geografia humana.

McCormack (2013) estudia la corporeïtat, el moviment i les atmosferes afectives des d'una perspectiva experimental. Ha contribuït a redefinir l'enteniment dels espais com a producció d'interaccions material-afectives, posant especial atenció a les pràctiques performatives i a les modalitats d'experiència mobilitzades pel cos en moviment.

Imatge 25

Exercici fotogràfic per mostrar el moviment i els fluxos dels estudiants dins del campus.

Fonaments metodològics: ABP i recerca aplicada

L'aprenentatge basat en projectes (ABP)

L'aprenentatge per projectes, dins la tradició de la pedagogia activa, té els seus orígens al segle XX amb John Dewey, qui defensava un ensenyament basat en l'experiència i la connexió amb la realitat social. William Heard Kilpatrick va ampliar aquest enfocament amb el *Project Method*, centrant-se en l'interès de l'alumnat per afrontar reptes i assolir objectius concrets (Lafuente Martínez, 2019). Aquestes propostes han influït decisivament en les pràctiques docents contemporànies.

“

Entre las diferentes metodologías que promueven un aprendizaje activo y que posibilitan que este sea significativo, nos encontramos el Aprendizaje Basado en Proyectos (ABP). William Heard Kilpatrick, basándose en el “learning by doing” de Dewey, conceptualizó el término “proyecto” y presentó, en 1918, el aprendizaje basado en proyectos como una metodología activa que permite alcanzar un aprendizaje significativo. Desde entonces, muchas han sido las experiencias, sobre todo en las etapas educativas de Infantil, Primaria y Secundaria, sin embargo, esta es una metodología que cada vez más se asienta en la Educación Superior, ya que permite fomentar las competencias establecidas desde el EEES¹. (Andreu-Mediero, B., & Morales, J., 2019, p.372).

Avui, molts centres educatius utilitzen el treball per projectes com a metodologia activa centrada en el desenvolupament competencial, fomentant autonomia, presa de decisions i creació de productes amb valor real. Des d'aquesta perspectiva, l'aprenentatge es considera un procés dinàmic i participatiu, on l'alumnat construeix significats a partir de les seves

¹ EEES: Espai Europeu d'Educació Superior.

experiències, mentre el docent actua com a facilitador, afavorint la implicació en activitats col·laboratives i transversals.

El projecte conté els principis següents (Ferran-Masip, 2020, p. 67):

- Planteja una qüestió vinculada a un fenomen autèntic o realista.
- Desenvolupa per part de l'alumnat una sèrie de tasques usualment complexes i de manera col·laborativa amb alt grau d'autonomia i poder de decisió.
- Elabora artefactes i resultants que responen a la qüestió inicial i les reflexions de l'alumnat.
- Publica o presenta el producte a persones determinades.
- Planteja objectius d'aprenentatge clars lligats al desenvolupament del projecte.

Miguel Valero (2024) és un referent en metodologies actives a la universitat i assenyala la dificultat de transformar una institució tradicionalment lenta, on canvis com el projecte Bolonya o la pandèmia van ser estímuls puntuals però no van generar reformes profundes. Segons l'autor, aquestes oportunitats perdudes evidencien fins a quin punt els sistemes educatius superiors poden resistir la innovació pedagògica, fins i tot quan hi ha consens sobre la necessitat de canvi.

Personalment, va ser gràcies als cursos de l'Oficina de Qualitat Docent de la Universitat Autònoma que vaig tenir l'oportunitat d'assistir a una de les seves formacions. Aquella experiència, ara ja fa una dècada, em va proporcionar eines valuoses per conèixer i aplicar el treball per projectes al Seminari, adaptant-lo a les particularitats del context acadèmic superior:

La incorporació de narratives visuals mitjançant metodologies actives i l'aprenentatge basat en projectes posa de manifest la necessitat de revisar i actualitzar les pràctiques educatives en l'àmbit universitari. Aquest tipus d'experiències no només afavoreixen una major implicació de l'alumnat en el seu procés d'aprenentatge, sinó que també obren la porta a formes de recerca més col·laboratives, situades i crítiques. Tanmateix, perquè aquestes transformacions siguin sostenibles i realment estructurals, cal superar les resistències institucionals i reconèixer que la innovació pedagògica requereix temps, recursos i, sobretot, voluntat política i acadèmica.

L'Open Lab com a eina professionalitzadora

La planificació del Seminari també va comportar la possibilitat de posar a l'abast de l'alumnat recursos i espais de treball que van més enllà de l'aula convencional. En aquest sentit, disposar del nou Open Lab de la Facultat de Lletres —el segon lab de l'Autònoma es troba a l'Escola d'Enginyeria— ens va permetre treballar amb un nivell professional propi de les indústries culturals.

Ara bé, tot i que es tracta d'un taller d'innovació tecnològica obert tant a l'alumnat com al professorat i a la comunitat investigadora, cal dir que l'alumnat no va treure tot el profit que potencialment ofereix l'equipament. El per què, segurament rau en una combinació de diferents casuístiques, com podrien ser els tempos ajustats de la producció de la mostra fotogràfica, o la falta de pràctica en l'aplicabilitat de les noves tecnologies aplicades al treball de camp etnogràfic. No obstant, l'Open Lab tampoc no s'acaba d'ajustar exactament a les característiques del model de *Visual Ethnography Lab*, com podria ser el de la universitat irlandesa de Maynooth².

Abans de la creació de l'Open Lab, quan volíem produir una exposició, només podíem comptar amb aquells estudiants que disposaven de recursos personals, com ara ordinadors

² <https://www.maynoothuniversity.ie/anthropology/visual-ethnography-lab>

portàtils, càmeres fotogràfiques o de vídeo; a més, només un o dos estudiants per promoció tenien coneixements suficients per utilitzar programari d'edició gràfica.

RESULTATS

Aquest apartat presenta els resultats de la recerca etnogràfica i visual desenvolupada al llarg de dos cursos acadèmics al campus de la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB). L'anàlisi combina produccions visuals (fotografies, vídeos, il·lustracions) i dades qualitatives (entrevistes, observació participant), oferint una mirada plural sobre el patrimoni material i immaterial del campus, així com la seva significació per la comunitat universitària.

Finalment, aquesta secció s'acompanya d'una reflexió crítica sobre l'impacte formatiu de la recerca i les possibilitats d'aplicació de les metodologies visuals en l'estudi del patrimoni i la memòria.

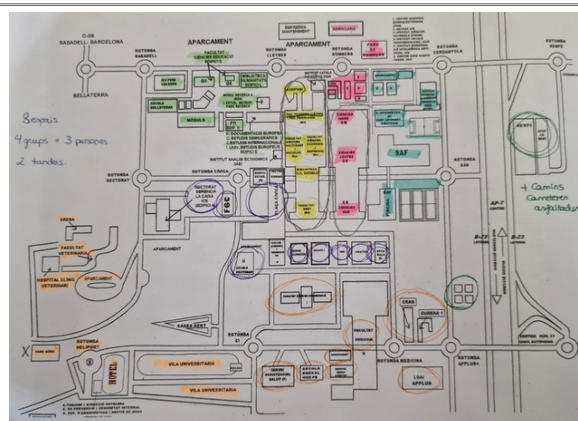
El treball d'ambdós seminaris va donar lloc a una exposició fotogràfica, el material de difusió gràfic, ens referim al cartell i al tríptic, on a través de codi QR es vinculava al dossier que recollien els resultats del procés d'investigació i de producció de cada equip de treball. Els principals resultats del projecte produït per les dues promocions del Seminari són:

- Reivindicació del patrimoni del campus de Bellaterra: S'ha posat en valor el patrimoni material i immaterial de la UAB, mostrant com la universitat és més que un conjunt d'edificis: és una comunitat viva i compromesa.
- Pluralitat d'informants: S'han recollit testimonis i visions de més de 60 persones de la comunitat universitària, mostrant la diversitat d'experiències i perspectives sobre la UAB
- Producció artística i acadèmica: S'han generat més de 500 fotografies, 50 dibuixos originals i un seguit de dossiers que integren anàlisi teòrica, els testimoniatges i el procés de creació artística.
- Aprenentatge significatiu: L'alumnat ha après a combinar la investigació acadèmica amb la creació artística i la difusió pública, desenvolupant habilitats de treball en equip, comunicació i pensament crític.

Per analitzar el patrimoni universitari, els estudiants van categoritzar els espais del campus en: espais de confluència, espais ocults i espais buits, mostrant com la vida universitària i el patrimoni es construeixen a través de la interacció amb l'espai. Aquestes categories van permetre captar la diversitat de la vida universitària i mostrar com el patrimoni es construeix a partir de la interacció entre les persones i l'espai que els acull.

Imatge 26

Mapa del campus on han marcat la distribució de l'alumnat del Seminari 2022-23 per tal d'organitzar-se i repartir-se les diferents zones del Campus.

Les entrevistes van revelar que tant estudiants com treballadors perceben la UAB com a “segona casa” i reconeixen la importància de preservar el campus com a patrimoni funcional, social i cultural.

Imatge 27 | Retrat d'un grup d'estudiants de la UAB a la Plaça Cívica

La col·laboració amb els estudiants de l'Escola d'Art de Sant Cugat va ser fonamental per enriquir la visió artística del projecte. Junts, van recórrer el campus, dibuixant i fotografiant els llocs més representatius, com la plaça Cívica, els passadissos amb pintades, els espais buits i els serveis universitaris.

Imatge 28 | Terrassa exterior de la Facultat de Medicina

Imatge 29 | Il·lustració de Joan Montes (alumne de l'EAD Sant Cugat)

Fotografia de Mika Franganillo. Les passeres que uneixen els diferents edificis emmarquen el paisatge que envolta la universitat.

La il·lustració representa l'espai exterior de la Facultat de Medicina de la UAB.

El Seminari ha tingut un impacte formatiu significatiu, permetent als estudiants:

- Conrear l'aplicació pràctica de l'antropologia i del patrimoni cultural.
- Desenvolupar autonomia i capacitat de cocreació en projectes col·lectius.
- Integrar la recerca acadèmica amb expressió artística i difusió pública.
- Explorar la relació entre teoria i pràctica, generant resultats tangibles com les mostres fotogràfiques.

Els testimonis dels participants destaquen la riquesa pedagògica del Seminari, la diversitat de metodologies i la connexió entre antropologia, patrimoni i creació cultural, així com el valor d'aprendre a treballar de manera autònoma, col·laborativa i amb impacte social.

Mika, alumne promoció 2022-23:

“

Ens vas donar un tema, però ens vas donar la llibertat de cocrear col·lectivament (...) després, també, per mi, va ser rellevant quan sortíem de l'aula i contactàvem amb aquesta realitat que volíem descriure, presentar i comunicar, o sigui que al final implicava molt un treball de camp, de posar els peus a terra, de sortir de les aules i posar en pràctica aquest coneixement, posar-ho a prova. (...). Aquest contacte proper amb la realitat és molt profitós i molt trencador dins l'acadèmia. (...) Crec que ens vas dotar de certa sensibilitat estètica i que això és important també a l'hora de comunicar, sobretot en el món d'avui, no? (...) I després la capacitat que tenen aquests projectes de tenir cert impacte a la societat”.

Ignacio, alumne de la promoció 2022-23:

“

Llistava els trets diferencials del seminari: 1) La diversidad de medios empleados por la profesora para la impartición de los contenidos de la asignatura; 2) El contar con invitados de prestigio que daban una mayor perspectiva; 3) La definición de un proyecto de envergadura y con objetivos claros, pero realistas; 4) El reparto de tareas en subgrupos que favorecía la implicación de los alumnos; 5) El trabajo en equipos con diversidad de perfiles personales. Eso ayudó a consensuar estrategias y métodos de trabajo; 6) El apoyo directo y permanente de la profesora durante toda la elaboración del proyecto; 7) El sentimiento de que participas en un proyecto del que el resultado te hace sentirte orgulloso; i, 8) La autonomía que nos dio la profesora durante el trabajo para tomar nuestras propias decisiones.

Natàlia, alumna de la promoció 2022-23:

“

Com a alumna del Seminari de Teories i Recerques Antropològiques Avançades em vaig quedar amb moltes coses (...) la diversitat de xerrades i diferents aportacions d'experts fan l'experiència del seminari molt més nodridora (...) et dona l'oportunitat de pensar més enllà i realitzar un projecte creatiu en què, com antropòleg, no només has de fer una investigació, sinó que has de pensar de quina manera presentaràs el resultat d'allò investigat. (...) vam poder viure un tastet de l'experiència del que és muntar una exposició. (...) En darrer lloc, destacaria la tasca que fa el seminari per reivindicar la relació de l'antropologia amb el patrimoni material i immaterial d'una societat. (...) el seminari em va ajudar a connectar i relacionar ambdós conceptes i adonar-me que l'antropòleg, amb el seu coneixement, ha d'ajudar a posar en valor el patrimoni cultural (...) aquest seminari em va obrir una nova finestra la qual no m'havia plantejat mai, que era la de buscar de dedicar-se professionalment a la cultura”.

Regina, alumna promoció Llegat i Lluïta 2023-24:

“

(...) els tallers van ser una manera pràctica i participativa d'aprendre, on vam poder conèixer com treballar amb el patrimoni, la identitat i la memòria (...) gràcies al seminari vam poder veure una cara de l'antropologia molt més professionalitzadora (...) aquest projecte ens va fer aprendre a autogestionar-nos, a treballar en un gran grup i a prendre decisions tenint en compte els deadlines. (...) el seminari ens

va apropar a l'antropologia actual d'una manera dinàmica i treballant el patrimoni d'una manera molt diferent a com s'havia fet anteriorment al grau”.

CONCLUSIONS

Llegat i Lluita és un projecte d'aprenentatge basat en projectes (ABP) que mostra com l'antropologia pot esdevenir una eina poderosa per dinamitzar i visibilitzar el patrimoni, en aquest cas, el del Campus de la UAB. A través de la combinació de recerca, creació i participació activa, el projecte va donar veu a la comunitat universitària i va transformar l'experiència d'aprenentatge en una acció col·lectiva significativa i amb incidència real.

Aquesta experiència docent innovadora va permetre a l'alumnat aprofundir en la comprensió del patrimoni del Campus, desenvolupar habilitats professionals, creatives i crítiques. El projecte va contribuir a la difusió i revaloració del llegat de la UAB, posant en relleu la importància de l'educació activa i participativa com a eina de transformació social i acadèmica.

A més, l'anàlisi de l'experiència de l'alumnat permet identificar una contribució clara a diversos camps de debat:

- **Aprenentatge Basat en Projectes (ABP):** L'estudi evidencia que la combinació de metodologies participatives i creatives facilita la implicació activa dels alumnes, reforçant la seva autonomia i capacitat de resolució de problemes. Això confirma la hipòtesi que l'ABP, quan s'acompanya d'un seguiment reflexiu i d'espais de visibilitat dels processos, potencia l'aprenentatge significatiu i l'experimentació crítica.
- **Antropologia visual:** Els registres i relats visuals dels alumnes mostren com l'experiència d'aprenentatge es tradueix en una construcció de coneixement visualment articulada, que permet interpretar i comunicar les seves percepcions i experiències. Això aporta al camp de l'antropologia visual un exemple concret de com les pràctiques creatives poden ser utilitzades com a eina de recerca i documentació, i no només com a suport didàctic.
- **Memòria i patrimoni:** La implicació dels estudiants en projectes que vinculen experiència personal i entorn cultural contribueix a la construcció de memòria col·lectiva. Els relats recollits mostren que aquestes pràctiques fomenten la reflexió sobre el propi passat, l'entorn i la tradició, i permeten que el patrimoni sigui reinterpretat i apropiat de manera significativa pels participants.

La Universitat Autònoma de Barcelona no és només un espai físic, sinó un escenari de lluites, valors i identitats compartides que es mantenen vives gràcies a la implicació de les persones que la conformen. El llegat material de la UAB inclou els seus edificis, espais i serveis, que configuren un campus modern i funcional. Però és el llegat immaterial el que dóna sentit a aquest espai: la memòria col·lectiva i les experiències que han marcat la història de la universitat. Des dels seus inicis, la universitat ha estat un espai de reivindicació i resistència, tant en l'àmbit polític com en l'acadèmic. Les pintades, els missatges i els símbols que es troben al campus són testimonis d'aquesta lluita, que continua viva en la memòria i la pràctica quotidiana de la comunitat universitària.

De fet, el projecte *Llegat i Lluita* va obrir la porta a noves investigacions i iniciatives centrades en la preservació i la reivindicació del patrimoni universitari. En aquest sentit, destaquem

el projecte que hem desenvolupat en el decurs del Seminari del curs 2024-25, ja que ens hem proposat corroborar si la ruralitat és part del patrimoni immaterial per a la comunitat universitària. Així, amb el lema “Viu la ruralitat”, s’ha desenvolupat un nou seminari ABP que ha girat al voltant de la dimensió natural i rural del campus de l’Autònoma. De nou, hem constatat que la implicació de la comunitat, la integració de l’art, el disseny, la recerca, i la difusió pública dels resultats són elements claus per garantir que el llegat de la UAB continuï viu, actiu i en constant transformació.

Fonts de finançament

El projecte ha estat finançat mitjançant els ajuts a la innovació docent de la Facultat de Filosofia i Lletres, atorgats pel Deganat dins les línies de qualitat i innovació pedagògica. Aquest finançament m’ha permès cobrir les despeses vinculades a la producció de les mostres fotogràfiques —com ara la impressió de les imatges i dels materials gràfics—. A més, he comptat amb el suport institucional del Departament d’Antropologia Social i Cultural i amb el suport tècnic de la Biblioteca d’Humanitats i de l’Open Lab de la Facultat.

Declaració de conflicte d’interessos

L’autora de l’article declara no tenir conflictes d’interès financers, professionals o personals que hagin pogut interferir inapropiadament en aquest treball.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- Anderson, B. (2009). Affective atmospheres. *Emotion, Space and Society*, 2(2), 77-81. <https://doi.org/10.1016/j.emospa.2009.08.005>
- Andreu-Mediero, B., & Morales, J. (2019). Aprendizaje basado en proyectos y trabajo cooperativo para una propuesta de Enseñanza-Aprendizaje de la Historia y del Patrimonio Arqueológico en la Educación Superior. A Sánchez, D. (Ed.) *VI Jornadas Iberoamericanas de Innovación Educativa en el Ámbito de las TIC y las TAC. Las Palmas de Gran Canaria, 14 y 15 de noviembre de 2019*. (371-376). Universidad de Las Palmas <https://accedacris.ulpgc.es/handle/10553/58102>
- Arévalo, J.M. (2010). El patrimonio como representación colectiva: la intangibilidad de los bienes culturales. *Gazeta de Antropología*, 26(1), 1-15. <http://doi.org/10.30827/Digibug.6799>
- Bonetto, M. J. (2016). El uso de la fotografía en la investigación social. *Revista Latinoamericana de Metodología de la Investigación Social*, 6(11). 71-83. <https://relmis.com.ar/ojs/index.php/relmis/article/view/81>
- Col·legi d’Arquitectes de Catalunya. (2008). Giráldez-López Íñigo-Subías: *A la recerca d’un llenguatge arquitectònic contemporani (1956-1997)* [Catàleg d’exposició].
- Cotán Fernández, A., Ruiz Bejarano, A. M., & Álvarez Díaz, K. (2022). Innovando en educación: la foto-elicitación como estrategia de aprendizaje en las instituciones de Educación Superior. *Márgenes, Revista de Educación de la Universidad de Málaga*, 3(2), 137-153. <https://doi.org/10.24310/mgnmar.v3i2.14104>

- Degen, M. M. (2008). *Sensing cities: regenerating public life in Barcelona and Manchester*. Routledge.
- Ferran Masip, G. (2020). *El treball per projectes en els ensenyaments superiors en disseny de producte*. [Tesi doctoral]. Universitat Ramon Llull.
- García-Vera, A.B. (2013). Indagación narrativa visual en la práctica educativa. *Educación y futuro: revista de investigación aplicada y experiencias educativas*, (29), 69–79. <https://www.scribd.com/document/912367111/Dialnet-IndagacionNarrativaVisualEnLaPracticaEducativa-4456835>
- González Granados, P. (2014). Apuntes sobre la fotografía como metodología participativa en la etnografía con niños y adolescentes. *Arxiu d'Etnografia de Catalunya*, 14, 33–51. <https://www.raco.cat/index.php/AEC/article/view/290199>
- Graupera, I. (2018). Propostes de dinamització sociocultural i patrimonialització de La Ricarda. *Perifèria*, 23(2), 153–158. <https://doi.org/10.5565/rev/periferia.672>
- Graupera, I. (2023). El Seminari que vam dedicar a “Repensar Coderch”. *Perifèria. Revista d'investigació i Formació En Antropologia*, 27(2). <https://doi.org/10.5565/rev/periferia.904>
- Lafuente Martínez, M. (2019). Millora l'aprenentatge de l'alumnat mitjançant el treball per projectes? Què funciona en educació? Fundació Jaume Bofill: Ivàlua. Institut Català d'Avaluació de Polítiques Públiques, 16, 1–29.
- McCormack, D. P. (2013). *Refrains for moving bodies: experience and experiment in affective spaces*. Duke University Press.
- Pink, S. (2014). Digital-visual-sensory design anthropology: Ethnography, imagination and intervention. *Arts and Humanities in Higher Education*, 13(4), 412–427. <https://doi.org/10.1177/1474022214542353>
- Prats, Ll. (2014). El caràcter magmàtic del patrimoni etnològic. *Revista d'Etnologia de Catalunya*, (39), 152–159. <https://raco.cat/index.php/RevistaEtnologia/article/view/279989>.
- Riquer, B. D., & Molinero, C. (Ed.) (2018). *L'Audàcia del coneixement: 50 anys UAB*. (1 ed.) Servei de publicacions de la UAB. <https://ddd.uab.cat/record/195761>
- Roigé, X. (2014). Més enllà de la UNESCO. Gestionar i museïtzar el patrimoni immaterial. *Revista d'Etnologia de Catalunya*, (39), 23–40. <https://raco.cat/index.php/RevistaEtnologia/article/view/279976>
- Sequeira, M. (2014). De Interbau en Berlín a Montbau en Barcelona. Una contribución para el estudio de la influencia de las exposiciones internacionales en la arquitectura moderna española. A J. M. Pozo, H. García-Diego Villarías, & B. Caballero Zubía (Coords.), *Las exposiciones de arquitectura y la arquitectura de las exposiciones: La arquitectura española y las exposiciones internacionales (1929-1975)* (pp. 619–628). T6 Ediciones. <https://www.unav.edu/documents/29070/376778/actas09.pdf>
- Tena, P. (2010). Universalidad y adecuación en la obra de LIGS. Pedro López Iñigo, Guillermo Giráldez Dávila y Xavier Subias Fages 1956-1966. Universitat Politècnica de Catalunya (UPC). <http://www.tdx.cat/TDX-1108110-095132>
- Valero, M. (2024). Minisermons per sobreviure en terra hostil. *Revista de Tecnologia*, (12), 22–28. <http://doi.org/10.2436/20.2004.01.50>

Fitxa bibliogràfica:

Graupera Gargallo, I. (2025). Llegat i lluita: memòria, patrimoni i antropologia visual al campus de la UAB. *Quaderns de l'Institut Català d'Antropologia*, 41(2), 281-304. <https://doi.org/10.56247/qua.564> [ISSN2385-4472]

